

СЕКЦЫЯ 1

Літаратурная спадчына Кірыла Тураўскага і тэндэнцыі развіцця старажытнай і новай беларускай літаратуры

Марына Шчэрбін (Мазыр)

ХРЫСЦІЯНСКІ ПАТРЫЯТЫЗМ КІРЫЛА ТУРАЎСКАГА: АСНОЎНЫЯ ІДЭІ ПАТРЫЯТЫЧНАГА Выхавання СТАРАЖЫТНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Значнай часткай культурнай спадчыны народа з'яўляецца старажытная літаратура, што закладвае падмурак развіцця пісьмовага мастацкага слова. Беларуская літаратура ў гэтым сэнсе не была выключэннем і, нягледзячы на знешнія ўплывы і запазычанасці, мела ў якасці стрыжня нацыянальную аснову.

Для беларускай літаратуры перыяду Сярэднявечча вызначальнымі фактарамі, якія абумовілі яе жанравую спецыфіку, стылявыя асаблівасці, нават форму і змест, былі не столькі ўнутраныя літаратурна-эвалюцыйныя працэсы, колькі знешнія гісторыка-культурныя састаўляючыя агульнаеўрапейскага развіцця. Так, у станаўленні ранняга перыяду старажытнай літаратуры асноваўтаральнымі сталі візантыйскія ўплывы ідэй хрысціянства, далей штуршком для развіцця паслужылі ідэі гуманізму і талерантнасці, што прынеслі на беларускія землі Рэнесанс і Рэфармацыя. Водгукі палемічнага працэсу Контррэфармацыі, якія выклікалі як спрэчкі наконт рэлігійных пытанняў, так і ініцыявалі развіццё грамадска-прававога кірунку літаратуры, таксама знайшлі адлюстраванне ў сярэдневяковай літаратуры.

Пры захаванні адзначаных здабыткаў беларускай літаратуры, як і іншым славянскім літаратурам, заўсёды былі ўласцівы пэўная ідэалізацыя і дыдактызм, сімвалічнасць і высокі выхаваўчы патэнцыял твораў побач з **яскравай нацыянальнай арыентаванасцю**. У сувязі з гэтым можна вызначыць патрыятычны характар старажытнай літаратуры ў якасці вядучага прынцыпа напісання амаль любых твораў. Найбольш выразна гэты прынцып праявіўся ў часы дзяржаўнага будаўніцтва і фарміравання беларускай народнасці, што было дэтэрмінавана працэсамі этнічнага развіцця і фарміравання нацыянальнай самасвядомасці.

Літаратурныя творы Сярэднявечча ў залежнасці ад жанравай спецыфікі выконвалі акрамя асветніцкай функцыі шэраг грамадска-кансалідацыйных задач, што дазваляе гаварыць аб іх патрыятычнай накіраванасці.

Так, найбольшай папулярнасцю ў XI–XIII стст. карысталіся творы рэлігійнага зместу — жыцця, малітвы, павучэнні, пропаведзі і г. д. Відавочна, што галоўная мэта такіх твораў — выхаванне сапраўднага хрысціяніна, разам з тым яны выказвалі асуджэнне разнастайных чалавечых заган, выступалі за палітычнае і царкоўнае адзінства, у абарону міру і спакою. Улічваючы тую акалічнасць, што такія творы мелі значны аўтарытэт у грамадстве, іх важная маральна-патрыятычная функцыя не выклікае сумнення.

Найбольшую вядомасць у рэлігійна-асветніцкай справе на беларускіх землях набыў **Кірыл Тураўскі**, якога за высокае майстэрства называлі другім Златавустам [1, с. 21]. Яго творчасць мела значны рэзананс, а творы былі вядомы далёка за межамі роднага Турава. І, нягледзячы на адсутнасць у Кірыла Тураўскага пэўнай педагагічнай сістэмы, асветнікам быў выказаны шэраг рэкамендацый па выхаванні асобы. Аснову светапоглядных меркаванняў тураўскага епіскапа складала хрысціянская мараль. Сярод шэрагу дабрачыннасцей, што вызначаюць сапраўднага чалавека, ён вылучаў найперш «маральную чысціню, міласэрнасць, любоў да ўсіх» [2, с. 158]. Таму што толькі пакорлівая вера і добрыя справы, лічыў Кірыл Тураўскі, дазваляць стаць на «шлях да Бога», выратуюць чалавека ад забыцця [2, с. 159]. У сімвалічна-алегарычнай форме асветнік вызначыў шэраг дабрадзейных і шкодных чалавечых якасцей. Пакорлівасць прадстаўлена Кірылам Тураўскім у вобразе кроткай маці, а ўсе астатнія чалавечыя дабрачыннасці — яе дзеці, бацька якіх сам Бог. Вось чаму і чыстая вера, і пакаянне, і цяроўнасць, і стараннасць, і дабрачыннасць, як лагодная маці, клапацяцца аб выратаванні чалавека, аб яго вечным жыцці. А «ганарыстасць — маці заганаў чалавечых», выступае ў вобразе мачыхі, дзеці якой — пыха, непакорлівасць, паклёп, гнеў, варожасць, усялякае зло, штурхаюць чалавека ў «цёмру і нязгасны агонь» [2, с. 182]. Асуджаючы варожасць і гнеў, асветнік заклікаў да міру і любові сярод людзей як найважнейшых грамадскіх рыс у перыяд феадальнай раздробленасці і варожых нашэсцяў. Такі патрыятызм з моцным падмуркам у выглядзе любові да бліжняга, закладзены Кірылам Тураўскім, склаў асаблівасць патрыятычных уяўленняў беларусаў, што знайшло гістарычнае пацвярджэнне ў менталітэтна-светапоглядных перакананнях.

Ідэі Кірыла Тураўскага падзяляла не менш вядомая асветніца старажытнай Беларусі **Ефрасіння Полацкая**. Актыўная культурна-асветніцкая дзейнасць падзвіжніцы была накіравана на агульнае дабро: распаўсюджванне «вучэння кніжнага», будаўніцтва храмаў і манастыроў, перапісванне кніг — усё для магчымасці не толькі набліжэння да Бога, але і для плёну свайго народа і краіны. Яна паказала прыклад руплівага служэння на карысць грамадства і Айчыны. Пра значны аўтарытэт і шырыню поглядаў асветніцы сведчыць яе важная роля ў вырашэнні спрэчных грамадскіх і маральных спраў. Вучыла Ефрасіння Полацкая «душэўнай чысціні, бясстраснасці цялеснай, голасу пакорліваму, слову благачыннаму», а галоўнае, «любові без крывадушнасці да роўных, і да меншых» таму, што «ўсіх хацела бачыць аднадушнымі» [2, с. 316]. Асабліва пашана, з якой сустракалі беларускую манахіню падчас яе падарожжа ў Іерусалім «вся грады і власці», выказваючы «гонар вялікі», таксама пацвярджэнне прызнання найвялікшага значэння самаадданай працы асветніцы для іншых людзей [2, с. 320]. Ефрасіння Полацкая стала «сімвалам духоўнага служэння сваёй Радзіме, невычэрпнай крыніцай маральнай сілы і духоўнага адраджэння народа» [3, с. 104].

Творы рэлігійнага зместу, некалькі абмежаваныя жанравай спецыфікай, тым не менш заклалі асновы нацыянальнай сістэмы выхавання праз шэраг

ключавых ідэй, вызначыўшых крытэрыі сапраўднага чалавека і патрыёта. Сярод такіх ідэй сэнсаўтваральнае значэнне належала **ідэі агульнага дабра**, што трымала ўсю светапоглядную сістэму сярэдневяковага чалавека, заснаваную на хрысціянскім чалавекалюбстве. У рэчышчы ідэй служэння свайму народу і краіне менавіта чалавекалюбства падтрымлівала талерантную накіраванасць у адносінах паміж людзьмі і краінамі. У складаных гістарычных умовах агульнае дабро выступала і як сацыяльная каштоўнасць, і як спосаб урэгулявання грамадскіх і рэлігійных разыходжанняў, і як фактар фарміравання знакавых якасцей асобы — чалавекалюбства, міласэрнасці, спагадлівасці.

Разам з тым атрымліваюць распаўсюджванне **ідэі палітычнага і царкоўнага адзінства**, як гаранта існавання этнічнай супольнасці ў складаных гістарычных умовах. Прынцып веравызнання доўгі час быў вельмі папулярным у якасці асноўнага падыходу да дзяржаўнага будаўніцтва. Аднак пад уплывам аб'ектыўных прычын распаду агульнаславянскай этнічнай супольнасці і ў сувязі з развіццём феадальных адносін гэтыя ідэі набываюць іншае гучанне. І цэласнасць, і адзінства ўжо праяўляюцца праз вядомую трыяду — зямля, народ і князь, як неабходная ўмова, што павінна забяспечыць мір і спакой у грамадстве. Гэта, з аднаго боку, прывяло да тэрытарыяльнага драблення, але з другога — садзейнічала, паводле меркавання В. В. Старасценка, «нарошчванню ментальна-палітычных адрозненняў», што дало магчымасць утварэнню новай беларускай народнасці з уласнай нацыянальнай самасвядомасцю [4, с. 28].

Ідэя Айчыны, што гучыць са старонак рэлігійнай літаратуры, не заўсёды мела акрэсленыя тэрытарыяльныя межы, але заўсёды была накіравана на грамадскую кансалідацыю. Ва ўмовах аморфных тэрыторый і міжусобнай барацьбы паміж княствамі такое разуменне «Айчыны» было вельмі блізкім па значэнні ідэі старшынства і неабходнасці падпарадкавання старэйшаму, хаця б і фармальна. Побач з хрысціянскім «братолюбием» і «друголюбием» такі падыход патрабаваў адпаведных дзеянняў у адказ і заклікаў да служэння — рэлігійнага, асветніцкага, грамадскага і г. д. [1, с. 21]. Менавіта ў XII–XIII стст. акрэсленыя рысы набывае меркаванне аб абавязку і адказнасці не толькі перад Богам і людзьмі, але і перад сваёй Радзімай. Так, складальнік «Жыцця Ефрасінні Полацкай» побач з эмацыянальным воклічам аб дабрачыннасці горада Полацка, «што ўздаваў ... прападобную Ефрасінню», заўважае, што і сама святая, як «сонечны прамень», прасвяціла зямлю Полацкую, сваю Айчыну [2, с. 324].

Адзначаныя ідэі вызначылі тэндэнцыі фарміравання асноў патрыятычнага выхавання: накіраванасць на агульнае дабро, неабходнасць адзінства і абавязковасць служэння свайму народу. Гэтыя стрыжнявыя выхаваўчыя ідэі не згубілі сваёй значнасці на працягу стагоддзяў і склалі аснову т. зв. Хрысціянскага патрыятызму, закладзенага Кірылам Тураўскім. Акрэсленыя ідэі будуць выкарыстаны ў якасці вектарных кірункаў развіцця патрыятычнага выхавання ў наступныя гістарычныя перыяды ў творчасці вядомых беларускіх асветнікаў і грамадскіх дзеячаў — Ф. Скарыны, М. Гусоўскага, В. Цяпінскага, А. Волана, Л. Сапегі. Некалькі трансфармаваўшыся, яны праявляюцца праз сцвярджанне грамадска-карыснай працы, неабходнасці павагі да ўлады і яе атрыбутаў,

клопату і гонару за сваю дзяржаву і народ — гістарычна замацаванымі якасцямі патрыёта, што запатрабаваны і сёння.

Літаратура

1. Вішнеўская, І. У. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі: Дапамож. для студэнтаў вышэйш. навуч. устаноў / І. У. Вішнеўская. — Мінск: Тэсей, 2004. — 272 с.
2. История общественной и философской мысли Беларуси: эпоха Средневековья: хрестоматия: пособие / авт.-сост. В. В. Старостенко. — Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2009. — 396 с.
3. Конан, В. М. Становление и развитие философской мысли в X–XVIII вв. / В. М. Конан, А. С. Майхрович, С. А. Подокшин // Очерки истории науки и культуры Беларуси IX — начала XX в. / П. Т. Петриков, Д. В. Карев, А. А. Гусак [и др.]. — Мінск: Навука і тэхніка, 1996. — С. 98–116.
4. Старостенко, В. В. Становление национального самосознания белорусов: этапы и основополагающие идеи (X–XVII вв.) / В. В. Старостенко. — Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. — 200 с.

Вольга Крычко (Мінск)

«ЖАНРАВЫ» ВОБРАЗ АЎТАРА Ў ПРЫТЧЫ ПРА ДУШУ І ЦЕЛА (СЛЯПЦА І ХРАМЦА) КІРЫЛА ТУРАЎСКАГА

Д. С. Ліхачоў у працы «Поэтика древнерусской литературы» ўказаў на тое, што «праблема жанру ў літаратуры Старажытнай Русі цесна звязана з устойлівымі, “жанравымі” вобразамі аўтара»: «Кожны жанр мае свой дакладна выпрацаваны традыцыйны вобраз аўтара, пісьменніка, “выканаўцы”. Адзін вобраз аўтара — у пропаведзі, іншы — у жыццях святых (ён у нейкай ступені змяняецца па паджанравых групам), трэці — у летапісе, іншы — у гістарычнай аповесці і т. д. Індывідуальныя адхіленні пераважна выпадковыя, не ўваходзяць у мастацкую задуму твора» [7, с. 333].

У канцэпцыі акадэміка Д. С. Ліхачова карэлююць дзве фундаментальныя катэгорыі гістарычнай паэтыкі — **ЖАНР** і **АЎТАР**, асэнсаванне якіх з’яўляецца актуальнай задачай сучаснай медыявістычнай навукі, бо праблема жанраў і феномен аўтара — бадай, самыя нераспрацаваныя аспекты даследавання старажытных славянскіх літаратур.

Аб’ектам нашага даследавання абраны помнік даўняй беларускай літаратуры, які мае ансамблевую мастацкую прыроду і ярка выражаную аўтарскую інтэнцыю. Прытча пра душу і цела (сляпца і храмца), паводле атрыбуцыі І. П. Яроміна, была напісана ў 60-х гг. XII ст. (не раней 1160 — 1162 гг. і не пазней 1169 г.) і прыналежнасць яе пярэ Кірыла не падлягае сумненню [3, с. 343].

У навуковым медыявістычным дыскурсе Прытча пра душу і цела атрымала вялікую колькасць самых розных жанравых азначэнняў:

- *К. Ф. Калайдовіч. Памятники российской словесности XII века. (1821):* «Следуя печатнымъ изданиямъ сей Притчи, помещенной въ Соборникахъ (см. выше), она была **проповедана** въ 5ю неделю Великого поста» [10, с. XXX];
- *Макарий. Св. Кирилл, епископ Туровский, как писатель. (1856):*